

ציון

העורכים: מיכאל טוך, נדב נאמן, ורד נעם, משה רוסמן

מזכיר המערכת: יחזקאל חובב

שנה פג • א • תשע"ח

רבעון לחקר תולדות ישראל
החברה ההיסטורית הישראלית • ירושלים

התוכן

5	איל רגב: היהדות של לוקס: בית המקדש כמעצב זהותם של הנוצרים בסוף המאה הראשונה
33	סבטלנה נטקוביץ': סולי אפרון והמדרג האנטישמי: לדיוקנו של משמיץ
71	מירב ראובני: עברי בברלין: ש"י איש הורוויץ, תודעה היסטורית ותחיית השפה העברית, 1903–1914
	ספרים ודברי ביקורת
107	פרנק פולק: נגה איילי-דרשן, ודורך על במתי ים: מלחמת אל הסער בים בספרות המזרח הקדום
117	רלה קושלבסקי: דודו רוטמן, דרקונים, שדים ומחוזות קסומים: על המופלא בסיפור העברי בימי הביניים
122	איה אלידע: עפרי אילני, החיפוש אחר העם העברי: תנ"ך ונאורות בגרמניה
128	ימימה חובב: טובה כהן, עוגב נאלם: חייה ויצירתה של המשוררת העבריייה-איטלקייה רחל מורפורגו
132	חיים סעדון: ירון הראל (עורך), יהודי סוריה: היסטוריה, תרבות וזהות; הנ"ל, דמשק נכבשה זמנית: הציונות בדמשק 1908–1923
139	מספרות המחקר
143	ספרים שנתקבלו במערכת
v	תקצירים באנגלית

ירון הראל (עורך), **יהודי סוריה**: היסטוריה, תרבות וזהות, אוניברסיטת בר־אילן, רמת גן תשע"ו, 466+168 עמ'
ירון הראל, דמשק נכבשה זמנית: הציונות בדמשק 1908–1923, מרכז זלמן שזר, ירושלים תשע"ה, 280 עמ'

שני הספרים המונחים לפתחנו מעגנים את מעמדו של המחבר והעורך, פרופ' ירון הראל, כמי שהניח את המחקר הבסיסי החשוב ביותר על **יהודי סוריה** בעת החדשה. שני ספרים אלה משתלבים במכלול של מחקר, יצירה ופרסום על היהודים בקהילה מרתקת זו אם כי הם שונים מאוד באופיים. האחד, מגוון בנושאי, בקהילות הנבחרות בו ובפריסתו הכרונולוגית. האחר, ממוקד מאוד מבחינה כרונולוגית, גאוגרפית ונושאת. האחד הוא אסופת מאמרים, פרי מחקר של רבים, ואילו האחר הוא מחקר מעמיק ומתועד היטב פרי עטו של המחבר. כל מאמר באסופת המאמרים יכול לפתוח צוהר להיבטים השוואתיים בקהילות אחרות בארצות האסלאם, והספר על הציונות בדמשק תורם תרומה חשובה לחקר הציונות בארצות האסלאם, כפי שיבואר בהמשך.

בספר שערך ירון הראל, 'יהודי סוריה: היסטוריה, תרבות וזהות, מכונסים עשרים וארבעה מאמרים. הם זורים אור על היבטים שונים בחיי הקהילות היהודיות בסוריה: היסטוריה (ארבעה מאמרים), ספרות ותרבות (שלושה מאמרים), מוסיקה (שני מאמרים), אישים והגות (שלושה מאמרים), קהילות לוויין (שני מאמרים); שבעה מאמרים נכתבו באנגלית והם דנים בשימור הזהות בארצות ההגירה, בארכיטקטורה יהודית בסוריה, במסורות מוסיקליות ועוד. פותחים את הקובץ שלושה מאמרים כלליים, הבוחנים סוגיות הקשורות בסוריה וביהודיה. זהו קובץ מאמרים חשוב המקיף נושאים מגוונים, והוא מבוסס על הרצאות בכינוס בין־לאומי שארגן מרכז דאקו באוניברסיטת בר־אילן בחודש מאי 2007.

עיון מדויק בתוכן המאמרים מאפשר חלוקה של המאמרים לשני צירים. הציר הראשון בוחן דפוסי ארגון וזהות של המהגרים היהודים מסוריה בארצות ההגירה. לדוגמה, בקובץ מופיעים חמישה מאמרים, מרביתם בלועזית, הדנים בדפוסים של שימור הזהות של יהודים מסוריה שהיגרו לארצות הברית ולאמריקה הלטינית. מאמרים נוספים, בתחום המוסיקה למשל, מתייחסים גם הם להשפעות אלה.

הציר השני מתייחס למקומה של הקהילה היהודית בחלב בקרב **יהודי סוריה**. שישה מאמרים, קצתם חופפים למאמרים בציר הראשון, מתייחסים באופן ישיר ליהודי חלב, הן בקהילת המוצא הן בשימור המורשת הקהילתית בארצות שאליהן היגרו. גם חטיבת המאמרים 'אישים והגות' מציגה רבנים מדמשק (מאמריהם של חננאל מאק ושל שאול רגב) ומחלב (מאמרו של צבי זוהר). לא ייפלא אפוא שהעורך בחר לקרוא למבוא לספר 'בין דמשק לחלב' (עמ' 9–16), והגיע למסקנה כי... בין שתי הקהילות הגדולות – דמשק וחלב – היה קיים שוני במבנה החברתי, בתחומי העיסוק הכלכלי, בהנהגת הקהילה וסדריה וביחס לציונות' (עמ' 9). הבדלים אלה נמשכו גם בארצות ההגירה, כאשר קהילת המוצא, ולא הארץ, יצרה את הזהות ואת המורשת המתגבשת בארץ ההגירה.

קיומן של שתי קהילות מרכזיות בארץ אחת, שמתקיים ביניהן מתח תרבותי והלכתי, אינו ייחודי **ליהודי סוריה**. תופעה זו מאפיינת גם קהילות יהודיות אחרות בארצות האסלאם (פאס

[ציון – רבעון לחקר תולדות ישראל, שנה פג (תשע"ח)]

ומראכש במרוקו; תוניס וג'רבה בתוניסיה; אלג'יר וקונסטנטיין באלג'יריה; טריפולי ובנגזי בלוב; קהיר ואלכסנדריה במצרים; בגדאד ובצרה בעיראק, ועוד). ואולם, דומה כי עוצמת הפער, המתח והשוני בין שתי הקהילות האלה בסוריה גדולה יותר מאשר בערים האחרות בארצות האסלאם. בשני צירים אלה תורמת אסופת המאמרים תרומה לא רק לחקר היחסים בין שתי הקהילות אלא גם למחקר על כלל הקהילות היהודיות בארצות האסלאם ועל הארצות שאליהן היגרו בני הקהילות השונות.

את האסופה פותחים שלושה מאמרים המסווגים לקטגוריה 'הארץ ויהודיה', ולשניים מהם יש משמעות פוליטית אקטואלית. מאמרו של נריה גוטל 'מעמדה ההלכתי של סוריה בימינו' מנסה להתמודד עם סוגיה דתית ופוליטית כאחת. גוטל שואל אם העמדה שהביע הרב גורן, בדבר היעדר מניעה הלכתית להחזיר את רמת הגולן לסוריה, נובעת מתפיסה הלכתית או פוליטית. מול עמדתו של הרב גורן התייצבו רבנים רבים, ואף מועצת הרבנות הראשית קבעה שהגולן הוא חלק מארץ ישראל וחלות בו המצוות התלויות בארץ. אכן, זו שאלה דתית, שיש לה השלכות על המדיניות ועל הפוליטיקה הישראלית הפנימית, אך גם שאלה פוליטית, שיש לה השלכה על מעמדה של הדת במדינה. ועל כך נאמר 'תם ולא נשלם', ומן הסתם הנושא ישוב ויעלה ככל שיחולו שינויים בשאלת יחסי מדינת ישראל עם סוריה.

איל זיסר דן במצב הקהילה היהודית תחת שלטון שושלת אסד, ומתייחס בעיקר ליציאת היהודים מסוריה בתקופת חאפז אל-אסד, שהביאה לסיום הנוכחות היהודית הבולטת בעוד אחת מארצות האסלאם. כיום נותרו יהודים בהיקף בעל משמעות רק בשתיים מארצות האסלאם: באיראן ובתורכיה. בארצות אחרות חיים יהודים אך הקיום בהן אינו בעל משמעות כבעבר. המאמר אינו דן בהשלכות של מלחמת האזרחים בסוריה על היהודים המעטים שעוד נותרו בה, ואף לא על דיון חדש בעתידה של רמת הגולן, אם וכאשר הנסיבות יצדיקו זאת. בחלק השני של הקובץ, 'היסטוריה', ארבעה מאמרים, הדנים בקבוצות חברתיות ובמגמות דתיות ונעוץ על הציר המתוח שבין דמשק לחלב. מאמרו של דותן ארד מאשש ומדגים את מה שכבר ידוע במחקר, על המפגש של הקהילה היהודית המקומית, 'הילידה', עם המהגרים היהודים שהגיעו לרחבי הים התיכון לאחר גירוש ספרד ויצרו קהילות ששמרו על ייחודן בכל אחת מהקהילות שאליהן הגרו. על סמך מקורות ראשוניים מדגים המחבר עד כמה עמוק היה הקרע בין שתי הקבוצות. מאמרו של ירון איילון מלמד על ההתארגנות הפנימית של שתי הקהילות ובעיקר על כושרן להתמודד עם מצבי משבר, החושפים את המתחים הפנימיים בקהילות.

בשניים משלושת המאמרים שבחלק השלישי, 'ספרות ותרבות', בא לידי ביטוי הדיון המרכזי בחלב או בדמשק. המאמר השלישי, שכתבה שושי בנית, מפנה את תשומת הלב לנושא שהוא אולי אוטורי מעט אך ניתן להדגים באמצעותו באופן מובהק את התהליכים של שימור הזיכרון. מאמרה 'המטבח היהודי הסורי כביטוי לרב גוניות תרבותית' מעניין, שכן הוא אינו דן באחת משתי הקהילות אלא מנסה לבחון את השפעות המהגרים, היהודים הספרדים והיהודים האיטלקים, על המסורת הקוליברית היהודית הסורית. המחברת מציינת שלמטבח היהודי היה ייחוד לעומת המטבח הערבי המקומי, ואף עומדת על ההבדלים בין הקבוצות היהודיות השונות. לטענתה, 'לא נוצר בסוריה מטבח יהודי מובהק, אלא נוצרו לו מאפיינים ייחודיים בלבד' (עמ' 240), בשונה מהמטבח היהודי באירופה. מבדיקת מקורות ערביים ואחרים היא מגיעה למסקנה המעניינת, שלמטבח היהודי

בסוריה היו טעמים מיוחדים משלו. דומה כי בכך טוותה המחברת חוט מקשר בין המטבח היהודי שהתפתח באירופה, שבה אכילת החזיר הייתה נפוצה, לבין המטבח היהודי שהתפתח בארצות האסלאם, שבו ליהודים ולמוסלמים היה מכנה משותף בשל האיסור על אכילת חזיר. מציאות זו אפשרה קרבה רבה יותר בין המטבחים, אם כי היהודים הכינו כמובן מאכלים מיוחדים לימי שבתון שבהם אסור לבשל ואף הקפידו על הפרדה בין חלב לבשר. הדיון במטבח אינו משקף רק את התבשילים שהוכנו לאירועים מיוחדים אלא גם את תרבות האירוח שהתלוותה לו, ונראה שגם בכך היה שוני בין המטבח היהודי האירופי למטבח היהודי שהתפתח בארצות האסלאם.

ציר מעניין השוזר מאמרים רבים סובב סביב היבטים של חיי התרבות בקהילות (המאמרים של שושי בנית, אסיקה מרקס, קומיקו יאיאמה, מרק קליגמן, סרינה רופא ואחרים). היבטים אלה משמשים הן לחקר הקהילה היהודית בארץ המוצא הן כעוגן של זיכרון לקהילת המהגרים. ציר זה בולט במיוחד במאמרים הלועזיים, הדנים ברובם בארצות ההגירה. מאמרה של שושי בנית מתמקד כאמור במטבח היהודי בסוריה ואילו שני המאמרים בחלק הרביעי של אסופת המאמרים דנים במסורות מוסיקליות בקרב יהודים מסוריה שעלו לירושלים.

מאמרה של אסיקה מרקס בוחן את המסורת הליטורגית והפּרָלִיטורגית של יהודי חלב ודן בהשפעתה של מסורת זו על המסורת הידועה בכינויה 'ספרד וירושלים'. המחברת סבורה כי ליהודי חלב הייתה השפעה גדולה על הליטורגיה והפּרָלִיטורגיה המכונה 'ספרד-ירושלמי', בשל החכמים והרבנים הרבים שבאו מחלב לירושלים. השפעה זו באה לידי ביטוי בשימוש במערכת המקאמאת הערביים בטקסי התפילה בשבתות ובחגים, סגנון ביצוע אלתורי המבוסס על מערכת מוסיקלית זו וביצוע מספר גדול של לחנים במהלך התפילות, בהם כמות ניכרת של לחני פיוטי בקשות ופזמונים מן הרפרטואר של יהודי חלב' (עמ' 264).

קומיקו יאיאמה בחנה רק פן אחד של מסורת הפיוטים של יהודי חלב: 'האינטראקציה החברתית והמוסיקלית' בזמן ביצוע השירה בהופעה של פייטנים ביפן בשנת 2005. מרק קליגמן, במאמרו בחלק הלועזי, דן בחזונים חלבים בברוקלין ועומד על המשכיות במסורת החזנות החלבית. ולסיום הפן המוסיקלי באסופה זו, לא ניתן שלא להתייחס למאמרו של אמנון שילוח, מחשובי חוקרי המוסיקה הערבית והמוסיקה היהודית בארצות האסלאם: 'מקרה בוחן של פייטן דמשקאי לאור המודל הפואטי של רבי ישראל נג'ארה'. פרופ' שילוח המנוח בחן את הנושא לאור פנקס החזנים של דודו, יהודה אסלן כהן, איש דמשק. הוא הצביע על הדמיון בין המסורת שנחשפה בפנקס החזנים של דודו לבין זו שעיצב ישראל נג'ארה.

עשרים וארבעה המאמרים, שאך מובן מאליו שלא ניתן לסקור כל אחד ואחד מהם, יוצרים מארג של היבטים היסטוריים, תרבותיים וספרותיים בקרב יהודי סוריה בארצם או לאחר הגירתם. הם מעידים על חשיבותה של קהילה זו ועל כיווני המחקר הרבים הטמונים בה, והכנס ואסופת המאמרים, בעריכתו של ירון הראל, נותנים ללא ספק ביטוי לכך.

במחקרו של ירון הראל 'דמשק נכבשה זמנית: הציונות בדמשק 1908–1923' שמונה פרקים, המתארים את לבטיה, את התפתחותה ואת מקומה של הציונות בקהילה היהודית בדמשק בשנים אלה. המחבר שוזר את ההתפתחות של הרעיון הציוני באירועים שחוותה הקהילה ובחילופי השלטון עם כינון החסות הצרפתית.

מחקרו של ירון הראל 'דמשק נכבשה זמנית' זורה אור ברור וממוקד על הפעילות הציונית בתקופה מוגדרת ובקהילה אחת, דמשק. ייחודה של הציונות בדמשק, על פי המחבר, מתמצה בשלוש נקודות: הקרבה לארץ ישראל והשפעתה הן על כוחה של הציונות הן על חולשתה; הציונות והשאלה הערבית; ויחס התנועה הציונית ובעיקר היישוב בארץ לציונות בדמשק. הקשר של 'ציוני דמשק' היה לרוב עם ועד הצירים ועם מוסדות התנועה הציונית בארץ ופחות עם מוסדות התנועה הציונית בעולם.

מעניינת ההשוואה של הציונות בדמשק לציונות במצרים, שגם היא קרובה לארץ ישראל, אך התפתחה בה ציונות מסוג שונה מזה שבדמשק. על הציונות במצרים השפיעו הקרבה לתעלת סואץ; ההגירה של יהודים מאירופה, בעיקר המזרחית והמרכזית; ההשפעה הבריטית למן שנת 1882; ובואם של גולים מארץ ישראל. השוואה זו מעוררת את השאלה: האם הקרבה לארץ ישראל מחזקת או מחלישה את הפעילות הציונית המקומית? האם היא באה על חשבון היכולת של הפעילים הציונים לנהל את הציונות בעצמם, ללא עזרה מבחוץ? ואולי עוד יותר מכך: באיזו מידה הציונות נובעת מן התהליכים הפנימיים שעברו על הקהילה ואפיינו אותה, או שמא היא הושפעה מן האתגרים שהעמידה התנועה הציונית בפני הקהילות השונות בעולם היהודי? האם יש לציונות יכולת להתפתח באופן עצמאי?

ניתן למקד את מאפייניה של הציונות בדמשק בתקופה זו בכמה נקודות: נוכחות גדולה ובלטת של שליחים מארץ ישראל. השליחים/המורים הם מעצבי הציונות בדמשק, וחלקם של המקומיים ביוזמה, בתכנון ובהוצאה לפועל של פעולות בעלות אופי ציוני היה מועט באופן יחסי; היעדר אגודות ציוניות במבנה המוכר לנו מארצות אחרות, קרי אגודות עם בעלי תפקידים מוגדרים ומוכרים, תקנון, קשר לתנועה הציונית העולמית, פעילות מוגדרת וכדומה; אין דרכי הפצה של הרעיון הציוני; ציון חגים יהודיים ואירועים הקשורים בתנועה הציונית כבסיס לפעילות הציונית. מעניינת במיוחד הפעילות להוראת השפה העברית שהחלה כבר בגן הילדים. לימוד העברית, כמו שיטת החינוך של האליאנס, הוא פעילות רפורמיסטית מתמשכת, קרי פעילות שנועדה ליצור שינוי תרבותי חברתי ניכר. השאלה היא באיזו מידה הכשירה הפעילות להוראת העברית מאגר של פעילים ציונים, שנשאו על גבם את הפעילות הציונית? מה קרה לצעירים שלמדו במסגרות אלה בשנות הארבעים של המאה העשרים? בהקשר זה מעניינות מאוד גם הפעולות של תנועות הנוער, בעיקר בתחום הספורט (מכבי למן שנת 1919), כביטוי של פעילות ציונית.

מאפיינים אלה של הפעילות הציונית מובילים אותנו אל השאלה של פסיביות ציונית מול אקטיביות ציוני. האם העובדה שהשפעתם של השליחים מארץ ישראל הייתה כה גדולה לא הביאה לפסיביות מוסימת של הפעילים המקומיים?

מחקרו של ירון הראל מסתיים בשנת 1923, השנה שבה הוחלט לסגור את בית הספר העברי ולצמצם את התמיכה בו. מבט משווה אל קהילות אחרות בארצות האסלאם מלמד שגם בהן חל משבר בציונות באמצע שנות העשרים, אף ללא כל קשר ליחסים בין הממסד הציוני בארץ ישראל לבין הפעילים הציונים המקומיים. לדוגמה, בתוניסיה התחולל משבר בהנהגה הציונית המקומית עקב פטירתו של אחד ממנהיגיה והגירת נשיא הפדרציה הציונית המקומית מתוניסיה לצרפת. במרוקו נתגבשה באמצע שנות העשרים עמדת הנציבות הצרפתית בשאלת היחס לציונות. ממשל החסות הצרפתי אסר באופן קטגורי את קיומה של פעילות ציונית, והקהילה היהודית נאלצה

לחפש אלטרנטיבות לפעילות הציונית בנסיבות המיוחדות האלה. גם בלוב חל משבר בין הכוחות הציוניים, והשליח אברהם אלמליח נאלץ להגיע ולמצוא דרך לפשר בין הכוחות הציוניים. הנה כי כן, על בסיס מחקרו של ירון הראל ניתן להשוות היום את דמשק עם קהילות אחרות ולבחון את הדומה והשונה ביניהן.

ספרו של ירון הראל על הציונות בדמשק הוא נדבך נוסף במחקר על הציונות וההיסטוריוגרפיה של הציונות בארצות האסלאם. במה תורם המחקר הנוכחי להבנה טובה יותר של סוגיות הקשורות במחקר הציונות בארצות האסלאם? לדעת המחבר:

ראוי להרחיב את המחקר בשאלה זו (=של השפעת שליחים מארץ ישראל על הציונות המקומית) גם לקהילות אחרות ולבדוק לא רק אם זהו מאפיין זהה בכל הקהילות היהודיות במזרח התיכון, אלא האם אפשר לדבר על ציונות בעלת גוון אחיד של כל היהודים בארצות האסלאם, או שמא כל מקרה הוא ייחודי (עמ' 245, הערה 2).

לדעתי, המחבר מציג נכונה את הציונות כחלק מן המרקם החברתי, הכלכלי והפוליטי שאפיין את הקהילה בדמשק בתמורות שחלו בשנים הללו והיא לא הייתה מנותקת ממנו. היא אחד הביטויים שלו ומכך נובעת חיוניותה של הציונות בסוריה כמו בארצות אחרות בעולם האסלאם. לדברי המחבר: 'במהלך 15 השנים הנידונות הם (=יהודי דמשק) מצאו עצמם נדרשים לבחור באחת מארבע האפשרויות האלה: עות'מאניזם, לאומיות יהודית, לאומיות ערבית ואוריינטציה קולוניאליסטית מערבית בדמותו של המנדט הצרפתי' (עמ' 244). אלה שהלכו אחרי הציונות בחרו באלטרנטיבה השנייה, זו של הלאומיות היהודית, שהציונות היא רק אחד מביטוייה. משמעות דבריו של המחבר היא כי הציונות, כחלק מהלאומיות היהודית, היא אפיק ביטוי פוליטי וחברתי המעיד על זהותם של יהודים בקהילה זו. בשונה מן הקיום היהודי בחברה המסורתית, שטרם הושפעה מהרעיונות החדשים של המחצית השנייה של המאה התשע עשרה, הרי שהמאה העשרים הציעה ליהודים, גם בארצות האסלאם, אלטרנטיבות שונות של זהות שאינן דתיות אך לא בהכרח סותרות את הדת. בהקשר זה חשובה עד מאוד הקביעה של המחבר: 'אי אפשר להגדיר את הציונות הדמשקאית כציונות של מסורת, של רצף ושל תחייה או כציונות של גאולה, ציונות משיחית' (עמ' 245). הדיון באופייה של הציונות בארצות האסלאם ימיו כימי המחקר על הציונות בארצות אלה. אלון גל, במחקרו החשוב על הציונות לאזוריה, תרם תרומה חשובה לדיון זה. הוא סבר כי 'שורה של מוטיבים שהתלכדו מהמחצית השנייה של המאה התשע-עשרה עשו את הקדם-ציונות הוותיקה של יהודי ארצות האסלאם לכלל טיפוס של ציונות'.¹ והוא ממשיך ומסכם, כי הקהילות הספרדיות... 'שיהדותן הייתה בעלת פוטנציאל ציוני גבוה – היו בבחינת ערש ראשון של הציונות. בראשית של ציונות מתפתחת זו... בלטה יסודות המסורת והרצף, ואילו רעיון התקומה הלאומית היה בה חלש יחסית... עם גבור מרכיב התקומה הלאומית בציונות זו, היא הסתמנה אכן כטיפוס של ציונות שמאפייניו מסורת, רצף ותחייה'.² ירון הראל קובע באופן ברור ביותר, כי הניסיון

1 ראו האסופה המונומנטלית של אלון גל (עורך), הציונות לאזוריה: היבטים גאוגרפיים, ירושלים ושדה בוקר תש"ע, א, עמ' 30.

2 שם, עמ' 31.

להציג את הציונות של יהדות המזרח כציונות מסורתית או דתית, הממשיכה את הרעיון המשיחי ואת הזיקה הדתית של העם היהודי לארץ ישראל, אינה נכונה במקרה של הציונות בדמשק.³ מסקנה זו משתלבת בטענה שהציונות הייתה חלק מן המארג החברתי-הפוליטי-הקהילתי ולא פעלה בנפרד ממנו.

המחקר של ירון הראל מלמד על קשר ברור וחד בין המודרניזציה לבין הפעילות הציונית. הציונות הייתה אחד מאפיקי הביטוי של המודרניזציה. ואולם, אם הציונות היא ביטוי של המודרניזציה, מדוע לא חדרה הציונות באותה עוצמה גם לקהילת יהודי חלב, הקהילה השנייה בחשיבותה בסוריה? נקודה זו מעניינת ומחייבת עיון נוסף, ואינה קשורה רק בנוכחותם או בהיעדרם של אישים מארץ ישראל.

מעניין עד מאוד תפקידה של האליאנס בהקשר זה. על חשיבותו של ארגון זה, שציין לאחרונה מאה וחמישים שנה להיווסדו, אין עוררין. מבקרי הארגון מדגישים את האופי הצרפתי החילוני שלו, שלכאורה לא תאם את האופי המסורתי של הקהילות היהודיות. סוגיה זו ראויה לעיון נוסף ולא כאן המקום להרחיב בה. יחד עם זאת בנושא הציונות היה לה תפקיד דיאלקטי, שכן מתוך ההתנגדות לציונות היא הצמיחה את הכוחות שתמכו בציונות. התנגדותה לציונות הייתה ידועה וברורה ונבעה מן האידאולוגיה של התחייה מחדש (רגנרציה) של העם היהודי, ועל כן שאפה לבולל את החברה היהודית המקומית בתרבות הצרפתית כביטוי של אותה תחייה מחדש. האליאנס הביאה אתה את המודרניזציה לקהילות היהודיות ובכלל זה גם חדירת הציונות למארג החברתי הקהילתי, על אף התנגדותה של האליאנס לציונות. במקרה של הציונות בדמשק בלט הפער הגדול ביחס לתנועה בין השליחים מארץ ישראל לבין מורי האליאנס.

כזכור, ירון הראל הציג את שאלת היסוד בהבנת הציונות בארצות האסלאם: 'האם אפשר לדבר על ציונות בעלת גוון אחיד של כל היהודים בארצות האסלאם, או שמא כל מקרה הוא ייחודי'. דומה כי יש מכנה משותף לפעילות הציונית בארצות האסלאם והוא בא לידי ביטוי בהיבטים אחדים, כגון ההבנה שגילתה החברה המוסלמית הסובבת לציונות. המודעות שלה לציונות ולהשפעתה על היהודים במדינה הלכה והתפתחה עם השנים ועברה מהשלמה או מהתעלמות להתנגדות ככל שהסכסוך הערבי-היהודי בארץ ישראל הלך וגבר. תופעה זו משותפת לכל ביטויי הפעילות הציונית בארצות האסלאם.

מכנה משותף נוסף הוא שלעולם לא הייתה הציונות יכולה להגיע לעמדה של בכורה בחברה היהודית. אם התנועה הציונית קיוותה שהציונות תכבוש את הקהילות ותחול ציוניזציה של הקהילות הרי שבארצות האסלאם היה הדבר בלתי אפשרי, ולא רק בשל הסכסוך הערבי-היהודי בארץ ישראל אלא גם בשל כיווני ההתפתחות של המודרניזציה ומשמעותה לחברה. יחד עם זאת, היו הבדלים בביטויים של הציונות ובעוצמתה בין הקהילות היהודיות בארצות האסלאם, והדיון בסוגיה זו מחייב המשך.

3 ראו על כך בהרחבה: ירון הראל, 'ציונות של מסורת? לבירור אופייה של הפעילות הציונית בקהילות אסיה-אפריקה?', אבני דרך: מסות ומחקרים בהיסטוריה של עם ישראל – שי לצבי (קותי) יקותיאל, בעריכת עמנואל אטקס, דוד אסף ויוסף קפלן, ירושלים תשע"ו, עמ' 321–335; ולאחרונה: חיים סעדון, הציונות בצפון אפריקה, האוניברסיטה הפתוחה, רעננה 2017, עמ' 159–164.

זהו ספרו השלישי של פרופ' ירון הראל על **יהודי סוריה** בעת החדשה. הוא תרם תרומה סגולית בחשיפת תהליכי המודרניזציה שעברה הקהילה היהודית בסוריה, והכתיבה על הציונות בדמשק אינה מנותקת מרצף מחקריו. הוא מציין בהקדמה לספרו שהספר הנוכחי הוא חלק מטרילוגיה על **יהודי סוריה**. כאמור, ירון הראל תרם בחיבורו הן לחקר הקהילה היהודית בסוריה הן לחקר יהדות ארצות האסלאם, ובכלל זה לחקר הציונות בארצות האסלאם.

חיים סעדון

CONTENTS

- 5 Eyal Regev: Luke's Judaism: The Temple as Shaping Early Christian Identity
- 33 Svetlana Natkovich: Savvely Efron and the Antisemitic Spectrum: Toward a Portrait of a Defamer
- 71 Meirav Reuveny: A Hebraist in Berlin: Shai Ish Hurwitz, Historical Consciousness and Hebrew Language Revival

Books and Reviews

- 107 Frank Polak: Noga Ayali-Darshan, *Treading on the Back of Sea: The Combat between the Storm-god and the Sea in Ancient Near Eastern Literature*
- 117 Rella Kushelevsky: David Rothman, *Dragons, Demons and Wondrous Realms: The Marvelous in Medieval Hebrew Narrative*
- 122 Aya Elyada: Ofri Ilany, *In Search of the Hebrew People: Bible and Enlightenment in Germany*
- 128 Yemima Chovav: Tova Cohen, *A Silenced Harp: The Life and Works of the Italian-Hebrew Poetess Rachel Morpurgo*
- 132 Haim Saadon: Yaron Harel, *Syrian Jewry: History, Culture and Identity*; idem, *The Begining of Zionism in Damascus, 1908–1923*
- 139 Research
- 143 Books Received
- V Summaries

ZION

Editors:

NADAV NA'AMAN, VERED NOAM, MOSHE ROSMAN, MICHAEL TOCH

Editorial Secretary:

YEHEZKEL HOVAV

VOLUME LXXXIII • 1 • 2018

A QUARTERLY FOR RESEARCH IN JEWISH HISTORY
THE HISTORICAL SOCIETY OF ISRAEL • JERUSALEM